

של מי הקרקע הזאת?

ד"ר אליהו בורוכוב

מאמרו של גדעון גלעד, "הקרקע שייכת לחקלאים – אין דרך אחרת" ("קרקע" 54) כולל מספר אמירות שאין להן אחיזה במציאות, וגם לא במחקר של ד"ר מיכאל אורן-נורדהיים שעליו הוא מסתמך. כדוגמה לבעייתיות בטיעונו של גלעד אֶבְחָן את טענתו, כי המחקרים של ד"ר מיכל אורן מצביעים על כך שכ-40% מקרקעות קק"ל שהוחכרו להתיישבות נרכשו במימון המתיישבים עצמם.

אתחיל במה שיש במחקרה של ד"ר מיכל אורן¹. להלן מספר דוגמאות:

1. חברי מושב מוצא עילית השתתפו בשנת 1934 ברכישת 200 דונם, ואחר כך ברכישת עוד 40 דונם.
2. קיבוץ גן שמואל השתתף ב-1942 ברכישת 127 דונם וב-1946 ברכישת עוד 45 דונם.
3. קיבוץ רמת הכובש מימן רכישת 500 דונם. (עם זאת, ד"ר אורן מצטטת מכתב של המרכז החקלאי אל קבוצת רמת הכובש, שלפיו "הוספת השטח אינה מובטחת כל זמן שלא תכניסו את הסך 520 לא"י").
4. המרכז החקלאי סייע ב-1927 לקיבוץ גבעת השלושה במתן 400 לא"י (מתוך סכום של 1,200 לא"י) שנדרשו לרכישת 105 דונם. הסיוע ניתן באמצעות בנק הפועלים, "ניר" ומוסדות נוספים.
5. המרכז החקלאי סייע לרכישת 63 דונם בכרכור (ד"ר אורן לא ציינה למי הוחכר השטח הזה).
6. המחקר של ד"ר אורן מעיד בפירוט על דבר מפורסם שאינו צריך ראיה, שהסתדרות העובדים הכללית מראשיתה צידדה בעקרון הבעלות הציבורית על הקרקע, אספה תרומות לקרן קימת ולמוסדותיה, תמכה, תרמה והלוותה כסף לקרן קימת. הדבר מעיד על כך שלהסתדרות ולמוסדותיה החברתיים והכלכליים היה עניין רב בבעלות הלאומית על הקרקע על ידי קרן קימת.

1 ראו: אורן-נורדהיים מיכל (2001).

של מי הקרקע הזאת?

7. בנוסף מצאה ד"ר אורן עדויות רבות לכך שקהילות יהודיות שונות תרמו כספים רבים לשם רכישת קרקעות להקמת יישובים של חלוצים מארצותיהם. למשל:

- פעילים ציונים ביוון אספו בשנת 1927 10,000 לירות. את הסכום העבירו לקרן קימת כדי שישימש לרכישת קרקע ליישוב של עולים מיוון. בכסף זה נרכשו 1,038 דונם, שעליהם הוקם אחרי מספר שנים מושב צור משה.
- יהודים מצרפת תרמו כסף לרכישת קרקע עבור מושב כפר נטר.
- תנועת הנוער "גורדוניה" נדרשה על ידי קק"ל ב-1935 לאסוף 3,000 לא"י למטרת רכישת קרקע עבור קיבוץ חולדה.
- הסתדרות המכבי העולמית אספה תרומות עבור קניית קרקע לקיבוץ כפר המכבי.

על מה הדבר מעיד? על כך שההסתדרות הכללית תמכה והשתתפה בפעולות קרן קימת, שארגונים יהודיים וקהילות יהודיות בעולם כולו אספו כספים עבור קרן קימת, ושנספר קטן מאוד של יישובים השתתפו בסכומים קטנים ברכישת שטחי קרקע קטנים.

מה הוא הרכוש שעליו מדברים

כדי להבין את המציאות, ראוי להעמיד את הנתונים האלה בפרספקטיבה. והשאלה הראשונה הנדרשת היא: מה היחס בין כל הנתונים האלה וכל השטח שהיה אז בידי היישובים לבין השטח שנמצא היום בידי היישובים החקלאיים, ושעליו מתקיים הדיון הציבורי?

סך כל השטח שהוחקר לקיבוצים ולמושבים על ידי קק"ל בכל הארץ בסוף 1945 היה 293,000 דונם², ואילו כיום בחכירת הקיבוצים והמושבים נמצאים כ-4.2 מיליון דונם. כלומר, כל השטח שהיה בידיהם ב-1945 מהווה פחות מ-7% מן השטח שבידיהם היום.

2 ראו: גרנות אברהם (1949), עמ' 275.

דרך אחרת לבחון את הנתונים היא לשאול כמה יישובים היו קיימים לפני הקמת המדינה. בסך הכל היו בארץ ערב הקמת המדינה 207 יישובים של "ההתיישבות העובדת": 58 מושבים, 11 מושבים שיתופיים ו-138 קיבוצים³. בשנת 2001 היו בארץ 720 יישובים של "ההתיישבות העובדת": 409 מושבים, 43 מושבים שיתופיים ו-268 קיבוצים⁴. כלומר, יותר מ-500 מהיישובים האלה הוקמו אחרי הקמת המדינה, והשאלה אם הם השתתפו במימון רכישת הקרקעות איננה רלוונטית.

גם אם הקיבוצים והמושבים הוותיקים השתתפו לפני שבעים ושמונים שנה ברכישת קרקעות, מדובר באחוז קטן מאוד מן היישובים, ובאחוז קטן עוד יותר מן השטח.

יתרה מזאת, אם סביהם וסכותיהם של החברים הנוכחיים ברמת רחל, ברמת הכובש או בגן שמואל החליטו לפי שיקול דעתם, לפני שמונים או שבעים שנה, לרשום את הקרקע על שם קרן קימת לישראל, באיזו זכות רשאים הנכדים היום לדרוש לבטל את ההחלטה של סביהם? לפי אותו היגיון, אם סבי תרם לפני שמונים שנה כסף לקק"ל, אני רשאי לדרוש עכשיו שיחזירו לי את הכסף (בתוספת ריבית והצמדה).

מה היה רצונם ומה היתה דעתם של ראשוני הקיבוצים והמושבים? הרי זה ברור כשמש – הקרקעות נרשמו בטאבו על שם קרן קימת לישראל.

עדות מאלפת לרצונם של הראשונים מביא דווקא גלעדי. בסוף שנות השלושים נתנה פיק"א (החברה שהחליפה את משפחת רוטשילד בטיפול במתיישבים במושבות הברון) למתיישבים אפשרות לקבל את הקרקע לבעלותם. הקיבוצים כפר גלעדי ואיילת השחר, שהוקמו על אדמות פיק"א, הקימו לדבריו של גלעדי "מועצת חכמים", שהחברים בה היו נחום הורביץ, משה אגמי, אברהם חנוכי, שכטר (וחברים נוספים שגלעדי לא מנה את שמותיהם), והם פסקו: "אדמת הלאום אינה יכולה להימסר לקניין פרטי, ולכן נחתם בין פיק"א ובין שני הקיבוצים חוזה חכירה (בתנאים שונים מתנאי קק"ל).

3 ראו: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, שנחן סטטיסטי 1952 עמ' 33. לפי אלכס ביין היו ב-1943 253 יישובים כפריים עבריים, ומהם 179 על אדמת קק"ל. המספרים אינם בדיוק בני השוואה – יש מספר קטן של יישובים בהתיישבות העובדת שאינם על אדמות קק"ל, למשל על אדמות פיק"א.

4 לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, שנחן סטטיסטי 2002, עמ' 2.26.

של מי הקרקע הזאת?

באשר לעמדתם של מייסדי תנועת המושבים, אביא כאן כמה משפטים נבחרים מדבריו של אליעזר יפה במאמר שכתב בזמן מלחמת העולם הראשונה, הנקרא "יסוד מושבי עובדים", שהיה בפועל המצע של תנועת המושבים⁵:

- "לעובד לא תהיינה כל תביעות על הקרקע וכל זכויות בה.
- כל הכשרות הקרקע והטובים נעשים על ידי העובדים, כל אחד בקרקעו.
- את המחיר אשר נוסף לקרקע על ידי ההכשרה והטוב מקבל העובד הפרטי, המכשיר והמטייב מאת העם, באופן שלעובד הקרקע לא תהיינה כל תביעות על הקרקע וכל זכויות בה.
- העובד יצטרך לשלם שנה שנה בעד השימוש בקרקע 3% מערכה הכלכלי אחרי כל ההכשרות.
- את הקרקע משיג העובד מאת קרן קימת בלי מחיר, ורק בדמי חכירה של 3% ממחיר הקרקע."

ביבליוגרפיה

אורן-נורדהיים מיכל, "הרכשת וגם חכרת: תרומת ההתיישבות העובדת למימון רכישת קרקעות קק"ל", קרקע 51, מאי 2001, עמ' 14-39.

אורן-נורדהיים מיכל, "צור משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתישבים ולא רק מהגורמים המיישבים" קרקע 53, דצמבר 2001, עמ' 39-67.

ביין אלכס, תולדות ההתיישבות הציונית, הוצאת מסדה, תש"ה 1945.

גלעדי גדעון, "הקרקע שייכת לחקלאים, אין דרך אחרת", קרקע 54, מאי 2002, עמ' 8-25.

גרנות אברהם, המשטר הקרקעי בארץ ישראל, הוצאת דביר, תש"ט 1949.

יפה אליעזר, כתבים כרך א', הוצאת עם עובד, תש"ז.

לשכה מרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי, שנים שונות.

5 ראו: יפה אליעזר (תש"ז), עמ' 87-89.